

zval románský ambon novou kazatelnu, obsáhlým a ikonograficky promyšleným dílem tohoto mistra. Vedle samotných reliéfů a volných soch je zajímavá i signatura, respektive verš, který svědčí o nepřímých vztazích mezi Giovannim a správcem huti Burgundiem di Tado. Kazatelna byla roku 1599 rozebrána, ale ve 20. století došlo k její rekonstrukci. Menší štěstí potkalo práce Giovannioho Pisana pro císaře Jindřicha VII. V případě portálu San Ranieri do pisánské katedrály se dochovala jen dvě torza ženských postav, ale známe alespoň popis celku od G. Vasariho (Jindřich VII. s alegorií Pisy vzdávající hold Panně Marii, postavy andělů). Zcela tápeme, co se týče celku poslední Giovannioho zakázky, náhrobu Jindřichovy manželky Markéty Brabantské († 1311) v janovském klášteře františkánů. Dnes je po světě roztroušeno několik fragmentů, z nichž nejpůsobivější jsou zbytky figur dvou andělů vyzvedávajících z hrobu císařovnoho tělo. Víme pouze to, že náhrobek sestával z „mnoha mramorových postav“ a jeho ikonografie zřejmě vycházela ze způsobu zobrazení Nanebevzetí Panny Marie. Více tuto památku přibližuje ve své studii Herbert von Einem (poprvé publikováno 1961).

Mezi dvě hlavní části knihy, text Petera Kováče a soubor studií, je vložen oddíl s dokumenty komentovanými editorem. První skupinu tvoří smlouvy s umělci (dvě písemnosti k Nicolu Pisnovi a jeho práci na sienské kazatelně, dvě k malíři Duccioví), druhá přibližuje práci v sienské katedrální huti (zápis o nepořádku na staveništi, nutnost vyměnit negramotného správce, snižování počtu mistrů), třetí skupina se pak skládá z nápisů svědčících o sebevědomí toskánských sochařů (kazatelna v Pistoii, Fontana Maggiore v Perugii, nápisy na pisanovských kazatelkách). Posledním dokumentem je popis kazatelny Giovannioho Pisana v Pise od Raffaella Roncioniho (Istorie Pisane, přelom 16. a 17. století).

V podstatě autonomní částí knihy je oddíl studií napsaných předními evropskými odborníky na dané téma. I když se jedná o soubor již dříve vydaných textů, především laikové ocení jejich překlad do češtiny. Kromě již výše zmiňovaných prací zde nalezneme podnětné úvahy Pavla Kaliny o původu bolestných krucifixů a jejich formálních východisků v práci Giovannioho Pisana. Mimo to Kalina poukazuje na možnost, že vymykající se expresivita těchto děl nemusela být výsledkem působení cizího umělce, ale spíše charakteru objednávky, v tomto případě „specifickou sociální praxí prosazovanou dominikánským řádem“ (s. 350). Studie Antje Middeldorf Kosegarten, jež čerpá z výše uvedených dokumentů,

se soustřeďuje na vztah mezi umělci, objednavateli a administrátory kolem roku 1300 a dokládá stoupající autonomii mistrů. Kromě toho se zabývá osobou *operaria*, což byl v podstatě vedoucí administrativy stavby a prostředník mezi objednavatelem a umělci. Zajímavý je postřeh, že v různých městech měli tito muži různá společenská postavení, z čehož se odvíjí způsob komunikace a dopady případných rozepří (např. v Pise šlo o členy nejvyšších patricijských rodů, v Orvietu o městské úředníky). Závěrečná studie Franklina Tokera doslova oslavuje Arnolfa di Cambia, žáka Nicoly Pisana a v Itálii největšího konkurenta jeho syna Giovannioho.

Závěr publikace tvoří příloha s druhým komentářem Lorenza Ghibertioho (1447-1455). Lze souhlasit s Kováčem, autorem úvodního textu k tomuto česky poprvé publikovanému pojednání, že je možné jej považovat za „první skutečně uměleckohistorickou reflexi umění doby duecenta a trecenta“ (první Ghibertioho komentář se věnuje antice, třetí pak teoretickým vědám, např. optice a teorii o proporcích).

Přestože je kniha orientována spíše na laickou veřejnost, i odborníci zde naleznou východisko pro další bádání v podobě komentované výběrové bibliografie. Ta by však byla přehlednější v případě nahrazení chronologického členění uspořádáním dle autorů. Kromě formální struktury a bohaté kvalitní obrazové přílohy, včetně grafických schémat a rekonstrukcí, drží ediční řada nadále velmi dobrou úroveň i po stránce obsahové.

MARTINA KUDLÍKOVÁ

Mojmír GRYGAR, *Hieronymus Bosch – zbožný pohan?* Sumbalon, Vysoké Mýto 2014

155 s., ISBN 987-80-905303-4-8

Ke knize mne přivedl její titul, neboť po léta sbíráám střípky o středověkém agnosticizmu. Jméno autora bylo mi předem zárukou inteligentního čtení, ačkoli by mne spíše překvapilo, kdyby jeho dílo mělo běžnou podobu uměnovědné monografie. Obrazy Hieronyma Bosche jsou však natolik enigmatickou součástí základního fondu evropského umění, že se nabízejí k interpretacím z širokého spektra pohledů. Boschovo dílo je pro autora jedním ze spojovacích článků dlouhé tradice, která začala v hlubinách pohanské mytologie a pokračovala až k Flaubertově dramatu *Pokoušení sv. Antonína* z roku 1848. Je to jediná spojnice

ARCHEOLOGIE

k titulu, v němž se objevuje slovo „pohan“. Jinak antika a pohanství přišly v knize zkrátka, dokonce ani náznaky renesanční estetiky a „teorie poznání“ Mojmir Grygar nepřipouští. To spíše přikládá sluchu domněnkám o Boschově skryté herezi, i když sám klade důraz na jeho zbožnost.

Kacířem ani dogmatikem podle Grygara Bosch nebyl, vizionářem však ano, byť přespříliš ovlivněným „protestantskou skepsí“, což je vzhledem k datu jeho úmrtí († 1516) poněkud přitažene za vlasy. Ani do středověku autor nenahlíží příliš často. Povedly se mu však dvě trefy do černého, když připomněl názory sv. Bernarda na straně jedné a zvláštní svět v bordurách knih a na hlavičích sloupů na straně druhé. Také citace Albrechta Dürera tu stojí za zmínku. Pokud skutečně napsal, že to, co maluje Bosch, „nikdo předtím nespatri, ani nevmyslel“, mělo by to svoji váhu. Výrok se mi nepodařilo ověřit, Dürer však při své cestě do Holandska v letech 1520–1521 mohl některá jeho díla spatřit. V každém případě je pozoruhodné, že se již v 16. století Boschovy obrazy staly jedním z nejžádanějších artiklů na trhu s uměním a že nemohly chybět ani v Escorialu bigotního španělského krále Filipa II., ani v galerii jeho rozmarilého synovce Rudolfa II.

V koktejlu různých postřehů, které Grygar zkušene umí namíchat, se výrazně prosazují paralely s mladšími romány, jejichž autorem byl François Rabelais. Rovněž již něco pamatuji, a tak se mi hned vybavilo, jakou rezonanci ve své době mělo Bachtinovo dílo o lidové kultuře středověku a renesance. I když v Boschových obrazech lze do jisté míry nalézt „uvolnění stavidel etických i estetických norem“, přece jen k „smíchové kultuře“ Mastičkáře na straně jedné a veršované Hanse Sachse na straně druhé měly dosti daleko, zvláště když podle Grygara tento nadaný rodák z Hertogenbosch neměl rád hrubost a obscenitu. A opět jsem našel místo, které si zaslouží pozornosti. Grygar totiž v prvcích Boschovy vizuální představitivosti nalézá analogii k Rabelaisově zálibě vytvářet neologismy. V početných obrazových přílohách lze k tomu snadno nalézt doklady.

Shrnuji: To co jsem hledal, jsem v knize našel. Přesto však nelituji, že jsem si tuto esej ze staré školy přečetl.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Andrea BARTOŠKOVÁ, *Budeč. Významné mocenské centrum prvních Přemyslovců*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014 (= Archeologica 1)

182 s., ISBN 978-80-7422-295-5

V rámci nové ediční řady Nakladatelství Lidové noviny budou nyní širšímu publiku nabízeny poměrně obsáhlé „průvodce“ po významných archeologických lokalitách s cílem seznámit je se současným stavem výzkumu. Autorka vstupní publikace v této sérii Andrea Bartošková je jednou z našich předních odbornic na rané středověkou archeologii, jež prošla školením Jiřího Slámy, a patří ke generaci, která určuje současné paradigma dějin Čech v 9.–10. století. Snad i proto, že se publikace zaměřuje na jednu lokalitu, zasazuje autorka svůj text do dnes již tradičního výkladového rámce, jak jej vymezili z historiků Dušan Třeštík a mezi archeology právě zmiňovaný J. Sláma. Nadto Bartošková v úvodu nabízí kromě základních topografických informací i dějiny archeologických výzkumů budečského hradiště, se kterými měla možnost důvěrně se seznámit. Nearcheolog zde ocení možnost nahlédnout do odborníkovy kuchyně a seznámit se s těmi typy archeologických nálezů, jež jsou považovány za chronologicky signifikantní.

Vznik prvního valu autorka podobně jako jeden z prvních budečských archeologů Miloš Šolle datuje na základě keramiky nalezené v tělese valu. Avšak na rozdíl od svého předchůdce posouvá dataci keramiky, a tím i vznik valu, do pozdější doby (870–900), zcela jistě však do doby před výstavbou tamního kostela sv. Petra. Stavbu prvního hradu autorka hypoteticky spojuje s knížetem Bořivojem (po 872–890?). V prostoru vymezeném hradbou byly až do počátku 11. století hloubeny polozemnice. K nim se později připojily i čisté nadzemní stavby, k jejichž zbudování bývalo mnohdy částečně využíváno i kamene.

Za vrcholnou fázi fungování hradu autorka považuje první třetinu 10. století, vymezenou vládami knížat Spytihněva, Vratislava a Václava, kdy se mj. plocha chráněná hradbou rozšiřuje i o prostor někdejšího předhradí. Autorka v této souvislosti rovněž upozorňuje na dvě pohřebiště, jedno u kostela (56 hrobů do roku 935), druhé v nedalekých Zákolanech (více než 17 hrobů do roku 950), jež archeologům nabídla výmluvně